

УДК 343.37

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.49>**В. І. Петров**

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ORCID ID: 0009-0007-6769-8553

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТУ АБО ЗАВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

У статті автором проведено дослідження з метою встановлення соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Автором проведено дослідження основних концепцій щодо розуміння соціальної обумовленості кримінально-правових норм та виокремлення обов'язкових обставин встановлення яких зумовлює доцільність запровадження норм-заборон кримінального законодавства України. Також автор запропонував власний перелік обов'язкових обставин соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

За результатом дослідження автор зробив висновок, що криміналізація привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є соціально обумовленою, адже вона відповідає основним обставинам соціальної обумовленості кримінально-правових норм.

Доведено, що є необхідність виокремлення привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем у самостійний склад кримінального правопорушення, що зумовлено наявністю таких підстав: 1) значний ступінь суспільної небезпеки цього діяння через мету службової особи отримати неправомірну вигоду; 2) стала динаміка цих діянь; 3) необхідність кримінально-правового забезпечення охорони людини, суспільства та держави від корупції; 4) наявність причин та умов вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

Ключові слова: соціальна обумовленість, привласнення, розтрата, заволодіння, службове становище, службова особа.

Постановка проблеми. Конституція України у 13 проголосила, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; у ст. 41 – кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Такі положення Основного Закону держави знайшли своє відображення в КК України, Розділ VI Особливої частини якого покликаний охороняти відносини власності в Україні. Разом із тим, корислива злочинність завжди характеризується високим

рівнем поширеності, проте є своєрідні винятки. Одним із них є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України), що обтяжено віднесенням його до корупційних кримінальних правопорушень.

Так, згідно із даним Офісу Генерального прокурора (до 02 січня 2020 року – Генеральної прокуратури України), у 2019 році обліковано 8417 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, з них повідомлено про підозру – 3900 особам; у 2020 році – 11160, підозр – 5676, у 2021 році – 11012, підозр – 6040. Разом із тим, в Єдиному державному реєстрі судових рішень за аналогічний період виявлено

лише 1131 електронних копія обвинувальних вироків за привласнення або розтрату.

Згідно з даними Держаної судової адміністрації України, у 2019 році за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 191 КК України, засуджено 340 осіб, з них за ч. 2 ст. 191 КК України – 14 осіб; у 2020 році – 276 осіб, за ч. 2 ст. 191 КК України – 7 осіб; у 2021 році – 259 осіб, за ч. 2 ст. 191 КК України – 24 особи.

Досить незначна кількість засуджених осіб по відношенню до виявлених кримінальних правопорушень свідчить про наявність як теоретичних, так й практичних проблем кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Разом із тим, цілком справедливо зазначає С.С. Сироватка, що кримінально-правова характеристика будь-якого злочинного діяння повинна обов'язково передбачати розгляд питань, що стосуються соціальної обумовленості підстав криміналізації чи декриміналізації. Сказане цілком стосується і норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за привласнення чи розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем [1, с. 197].

Також варто пам'ятати той факт, що згідно із приміткою до ст. 45 КК України, розглядуване кримінальне правопорушення віднесено до корупційних.

Розробку окремих питань які стосувалися кримінальної відповідальності за привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем здійснювали такі вчені, як К.Г. Биков, А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Л.В. Дорош, А.П. Запотоцький, С.В. Кучменко, М.І. Мельник, П.В. Олійник, Ю.О. Пілюков, А.С. Політова, М.В. Саприкіна, С.С. Сироватка, О.А. Слабченко, О.В. Смаглюк, М.І. Хавронюк О.І. Цивінський, Н.М. Ярмиш та інші. Однак, дослідження окреслених науковців стосувалися в більшій мірі кримінально-правової характеристики привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, не виділяючи дослідження соціальної обумовленості привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем предметом окремого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату або заволодіння

чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Виклад основного матеріалу. Повністю погоджуємось із Л.П. Брич, що діяльність законодавця не є довільною. Кримінальна правотворчість обумовлена суспільними потребами, зокрема в застосуванні такого крайнього заходу як встановлення кримінальної відповідальності за суспільно-небезпечні посягання [2, с. 13]. З чим погоджується і І.Б. Газдайка-Василишин, зазначаючи, що іншому випадку створюватиметься ґрунт для суб'єктивізму і волюнтаризму в кримінально-правовому регулюванні, що негативно впливатиме на ефективність закону про кримінальну відповідальність, сприятиме виникненню диспропорцій в розвитку суспільних відносин [3, с. 25].

Звернувшись до словника Української мови можемо зрозуміти, що як зумовленість так і обумовленість визначаються – залежністю від певних причин, умов, обставин [4, с. 596], [5, с. 729].

Разом із тим, зазначає К.Л. Кривопускова, такі вчені, як М.С. Бондаренко наголошують, що у доктрині кримінального права під час розкриття соціальної зумовленості норм вживаним є термін саме «обумовленість». Навіть така незначна відмінність у цих двох термінах спричиняє, на її думку, певну некоректність. Так, обумовленістю є залежність від певних умов, обставин або визначеність певними обставинами. Водночас під зумовленістю розуміють залежність саме від певних причин. При цьому причинами є те, що породжує інше явище, викликає та зумовлює його, спричиняє появу відповідних наслідків, умова ж або обставина є більше підставою до сприяння подальшого існування відповідного явища, але не до його виникнення (породження) [6, с. 299].

Не будемо вдаватися в довгі полемічні дискусії щодо співвідношення зумовленості та обумовленості. Бо в даній роботі ми не мали це на меті. Разом із тим, лише зазначимо, що будемо дотримуватися позиції тих науковців, які наголошують на доцільності використання при дослідженні питання криміналізації кримінально-правових норм саме обумовленості. Як такого, що більше вдало відображає досліджуване питання кримінального законодавства.

Як наголошує О.О. Пашенко, для вирішення питання про те, чи є та чи інша кримінально-правова норма соціально обумовленою (тобто, чи відповідає вона суспільним потребам), в науці запропоновано виділяти величезну кількість відповідних обставин. Серед правників, що

присвятили свої дослідження вказаній проблематиці, були запропоновані різні переліки названих обставин та неоднакові їх імена, зокрема, автор зустрів такі терміни, як: «умови», «передумови» «критерії», «підстави», «фактори», «чинники» тощо [7, с. 150].

І.Б. Газдайка-Василишин стверджує, що наразі існує відмінності між поглядами вчених не лише в термінологічному позначенні чинників (обставин) криміналізації, але в їх кількісному і змістовному розумінні. До таких чинників (обставин) вони відносять, наголошує автор, такі з них: 1) високий ступінь суспільної небезпеки діянь; 2) їх порівняну поширеність і типовість як форм вияву антисуспільної поведінки; 3) динаміку вказаних діянь з уваги на причини і умови, що їх породжують; 4) матеріальну і моральну шкоду, що заподіяна такими діяннями; 5) нерегульованість відповідальності за ці діяння в законі про кримінальну відповідальність; 6) неможливість успішної боротьби з ними менш репресивними засобами; 7) можливість впливу на них кримінально-правовими засобами; 8) можливості кримінальної юстиції в боротьбі з ними; 9) наявність матеріальних засобів для реалізації кримінально-правового впливу; 10) відсутність можливих побічних наслідків заборони; 11) необхідність кримінально-правових гарантій охорони деяких конституційних прав і приписів; 12) міжнародно-правові зобов'язання; 13) об'єктивні закономірності життя і суспільства; 14) загальні закони управління; 15) рівень розвитку науки і техніки; 16) усвідомлення об'єктивної потреби суспільства в криміналізації; 17) рівень суспільної правосвідомості; 18) рівень суспільної психології; 19) історично сформовану традицію розуміння злочинного і незлочинного; 20) визначеність і єдність термінології; 21) співрозмірність санкції та економії репресії; 22) найбільш типові і небезпечні об'єктивні та суб'єктивні ознаки діянь; 23) особистісні ознаки суб'єктів діянь; 24) поведінку потерпілого [3, с. 30–31].

Як можемо побачити І.Б. Газдайка-Василишин пропонує більш широкий перелік чинників (обставин) аніж Л.П. Брич. Однак зазначені чинники в більшій мірі повторюються, а деякі просто розділені на більш менші складові частини від загального.

В свою чергу Д.О. Балабанова пропонує розглядати дві групи факторів, які можуть впливати на криміналізацію, до яких відносить підстави кримінально-правової заборони та принципи криміналізації.

Так, до підстав кримінально-правової заборони, на думку вченої, належать: суспільна небезпечність; типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності; динаміка суспільно небезпечного діяння з урахуванням причин та умов, що її породжують; необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому, на думку вченої, потрібно враховувати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки; врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та як їх складова наявність матеріальних ресурсів для реалізації для реалізації кримінально-правової заборони; співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [8, с. 146–147].

Щодо принципів криміналізації, які вчена відносить до законодавчої техніки, яку в свою чергу розуміє як систему засобів, прийомів та правил, які використовуються для найбільш точного та послідовного виразу волі законодавця у нормативних актах, зазначає наступне. Одна з головних умов оптимальності законодавства зводиться до дотримання вимог його внутрішньої узгодженості, а також до цілого ряду пов'язаних з нею вимог: відсутність прогалин закону та зайвості заборони; визначеність та єдність термінології; доцільність – можливість створення, зміни та наступного застосування положень кримінального закону, виходячи з потреб суспільства та держави, для досягнення певних цілей, з урахуванням загально правових принципів в чітко встановлених законодавчих межах, що виявляється в побудові норм кримінального закону, визначенні їх структури, місця розташування в самому кримінальному законі та встановлення співвідношення з іншими положеннями Кримінального кодексу [8, с. 147–148].

Разом із тим, на думку О.О. Пащенко обставини, за допомогою яких визначається соціальна обумовленість, можна поділити на обов'язкові та факультативні. До першого виду автор відносить ті, що слід з'ясувати для констатації соціальної обумовленості будь-якої кримінально-правової норми-заборони. До другого – такі, що мають вирішальне значення не для всіх видів норм. У свою чергу, обов'язкові обставини, на думку науковця, можна поділити на універсальні та альтернативні. Універсальні обов'язкові обставини, на думку автора, характеризуються тим, що вся їх сукупність має вра-

ховуватися під час визначення соціальної обумовленості кожної норми. Альтернативні – тим, що обов'язково має бути дотримана одна з двох відповідних обставин [9, с. 211–212].

Як можемо побачити, запропонована класифікація О.О. Пащенко відрізняється за своєю суттю від зазначених попередньо у цій роботі.

Так, не претендуючи на цілковиту завершеність, дослідник вважає за можливе запропонувати таку систему обов'язкових обставин соціальної обумовленості охоронних (заборонних) кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). Зокрема, універсальні обов'язкові обставини на його думку: 1) суспільна небезпечність; 2) співрозмірність позитивних і негативних наслідків заборони; 3) можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів та неможливості боротьби за допомогою інших; 4) наявність ресурсів для здійснення кримінального переслідування; 5) системно-правова несуперечливість; 6) безпрагальність і ненадмірність заборони; 7) повнота складу злочину. Серед альтернативних автор виділяє: історичні традиції або зміну умов життя суспільства [9, с. 212].

Таким чином, хоча зазначені вище позиції вчених щодо розуміння обставин соціальної обумовленості кримінально-правових норм і не є вичерпними, однак дали змогу зрозуміти, що в них є багато спільного. В результаті чого можемо сформулювати перелік, на нашу думку, найнеобхідніших обставин соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Серед яких можна виділити: суспільну небезпечність; поширеність; співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони; неможливість боротьби за допомогою інших засобів; визначеність і єдність термінології.

Як відзначає Л.П. Брич, суспільна небезпека діяння – головна ознака злочину, – яка є необхідною, але водночас недостатньою умовою визнання певного діяння злочином [2, с. 14]. Однак розвиток науки кримінального права не стоїть на місці. З кожним роком все більше і більше, науковці кримінально-правової галузі, піддають критиці категорію суспільної небезпеки [10, с. 10]. Одним з перших хто почав розробляти дане питання на монографічному рівні, цілком вірно та справедливо визнається В.В. Шаблистий.

Так, на думку В.В. Шаблистого використання у КК України 2001 р. такої категорії, як суспільна

небезпека (небезпечність) при характеристиці злочину, діяння, посягання, наслідку, особи злочинця, психічно хворого, способу вчинення злочину є скоріше даниною традиціям, які не є безспірними, а дискусію про їх оновлення можна вважати відкритою або розпочатою. Про це свідчить, на думку правника, той факт, що на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрожувало не людині, а радянському ладу, тобто державі, вважалося суспільно небезпечним та злочинним. Вбачається науковцем, що саме звідси бере початок застосування кримінального закону за аналогією. Про небезпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів ХІХ ст. Саме тому ознака «суспільна небезпека» злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю. Розглядувана категорія є штучно створеним рудиментом радянської правової системи, що, можливо на думку В.В. Шаблистий, підлягає заміні на безпеку людини, суспільства, держави та людства [11, с. 120]. Однак, все ж таки сьгодні категорія суспільної небезпечності є у дійсному КК України, а тому може лише піддаватися розумній критиці.

Продовжуючи відзначимо, що з прийняттям Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» від 14 жовтня 2014 року № 169811, законодавцем було внесено зміни до ст. 45 КК України та встановлено перелік корупційних кримінальних правопорушень.

Так, наразі в примітці до ст. 45 КК України встановлено, що корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 цього Кодексу [12].

На думку Ю.П. Дзюби при дослідженні суспільної небезпечності кримінального правопорушення в першу чергу необхідно звертати увагу на «цінності», які ставить під загрозу діяння.

Так на думку вченого, ціннісний, аксіологічний підхід до вивчення соціальної обумовленості кримінально-правових норм безпосередньо стосується визначення об'єкта кримінально-правової охорони. Система цінностей становить предметне втілення системи діяльності й суспільних відносин, що виражають

сутність життєдіяльності даної спільноти, її конкретно-історичного способу життя [13, с. 130].

Разом із тим, виникає питання ступеня суспільної небезпечності кримінального правопорушення, або принципу ієрархічного поділу соціальних цінностей на які посягає суспільно небезпечне діяння.

На думу Ю.П. Дзюби ієрархія соціальних цінностей визначається насамперед через об'єкт кримінально-правової охорони та відображається як у структурі кримінального кодексу, так і у взаємозв'язку його структурних компонентів. Автор переконаний, що ніяка сукупність обставин діяння сама по собі, поза суспільними відносинами, не наділена властивостями суспільної небезпечності, а роль об'єкта як фактору суспільної небезпечності діяння настільки велика, що його навіть називають мірилом суспільної небезпечності кримінального правопорушення у цілому. Водночас, продовжує науковець, суспільна небезпечність кримінального правопорушення визнається сукупністю не тільки об'єктивних, але й суб'єктивних ознак. До їхнього числа відносять суспільну небезпечність: діяння, способу його вчинення, наслідків цього діяння, суспільну небезпечність особистості суб'єкта кримінального правопорушення, вину [13, с. 131].

Таким чином, високий рівень суспільної небезпечності привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, як корупційного кримінального правопорушення зумовлюється наступним.

Наразі корупція загрожує ідеалам демократії, правам людини і правопорядку в цілому, руйнує належне управління, добросовісність і соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку, підриває моральні засади суспільства. Більше того, корупція щільно пов'язана з іншими формами злочинності, зокрема, організованою злочинністю й економічною злочинністю. Корупція також охоплює колосальні обсяги активів, які можуть становити значну частку суспільних ресурсів і які ставлять під загрозу політичну стабільність, сталий розвиток держави та її національну безпеку, говорить А.В. Савченко [14, с. 6].

Разом із тим, необхідно пам'ятати, як було зазначено вже вище, що ступінь суспільної небезпечності залежить, як від об'єктивних ознак так і від особистості суб'єкта кримінального правопорушення.

Так, на думку М.В. Лошицького об'єктивну сторону ч. 2 ст. 191 КК України складає привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Під заволодінням чужим майном шляхом зловживання службовим становищем полягає в незаконному оберненні чужого майна на свою користь або на користь інших осіб з використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби. Зловживання службовим становищем в свою чергу передбачає умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб використання службовою особою службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Суб'єктом привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем може бути лише службова особа [15, с. 313–314].

Таким чином, високий ступінь суспільної небезпечності привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем не викликає сумніву.

З метою з'ясування поширеності на території України такого діяння, як привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем звернемось до офіційної статистичної інформації.

Звернувшись до офіційного сайту офісу генерального прокурора України ми мали змогу проаналізувати інформацію про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розгляду, щодо привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Проте у відкритому доступі інформації представлена починаючи з 2013 року. А також окремо не ведеться статистичний облік за ч. 2 ст. 191 КК України.

Як можемо побачити привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є поширеним кримінальним правопорушенням на території нашої країни. Рівень динаміки свідчить, про зменшення рівня облікованих кримінальних правопорушень з 2013 по 2016 роки (з 13193 облікованих кримі-

нальних правопорушень до 9787), підвищення у 2017 (10756 облікованих кримінальних правопорушень) та 2018 (10713 облікованих кримінальних правопорушень) роках. Після спаду у 2019 році (9074 облікованих кримінальних правопорушень) рівень підвищується у 2020 (11160 облікованих кримінальних правопорушень) та 2021 (11092 облікованих кримінальних правопорушень) роках. Найменшим показником характеризувався 2022 рік (6698 облікованих кримінальних правопорушень).

Також необхідно наголосити, що за досліджуваних період кількість кримінальних правопорушень, у яких провадження закрито зменшилось. Так якщо у 2013 році було закрито 6059 кримінальних проваджень, то у 2021 році 1319, а в 2022 році лише 570 проваджень. Що може свідчити про напрацювання механізму розслідування та доказування привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Що не може не тішити.

Якщо звернутись до Єдиного державного реєстру судових рішень можемо побачити, що зареєстровано 7256 вироків за привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. За 2009 рік – 2 вироків, за 2010 рік – 427 вироків, за 2011 рік – 1842 вироків, за 2012 рік – 1767 вироків, за 2013 рік – 1844 вироків, за 2014 рік – 1345 вироків, за 2015 рік – 1 вирок, за 2016 рік – відсутні вироків, за 2017 рік – 1 вирок, за 2018, 2019, 2020 роки знову відсутні вироків, за 2021 рік – 1 вирок, за 2022 рік – 25 вироків. Як можемо побачити виражений спад вироків за ст. 191 КК України приходить на початок 2015 року. Разом із тим, вбачається підвищення починаючи з 2022 року.

З приводу наступної обставини соціальної обумовленості кримінально-правової норми «співрозмірність позитивних і негативних наслідків» цілком слушно процитуємо О.О. Пащенко.

На думку науковця питання щодо негативних наслідків кримінально-правової заборони варто вирішувати залежно від виду покарання, який закріплено у санкції аналізованої кримінально-правової норми, а тому, і може бути реально застосований до особи, яка вчинила діяння, нею передбачене. Це пов'язано із тим, на його переконання, що зазначені негативні наслідки проявляються передусім у тих обмеженнях прав і свобод, які становлять зміст покарання, що призначається за вчинення діяння, перед-

баченого у досліджуваній кримінально-правовій нормі [16, с. 59].

Відповідно до санкції ч. 2 ст. 191 КК України за привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем передбачено кримінальну відповідальність у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [12]. Разом із тим, необхідно пам'ятати, що негативні наслідки буде мати будь-яка заборонна кримінально-правова норма. Проте характер санкції повинен зумовлюватись ступенем суспільної небезпечності протиправного діяння.

З цього приводу О.О. Пащенко зазначає, що такі покарання, як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, конфіскація майна передбачають позбавлення засудженого певних грошових сум, які він міг би з користю витратити на себе і членів своєї сім'ї (сплата за навчання, придбання книжок, розвиваючих ігор, продуктів харчування, екскурсій, путівок у санаторій, відпочинок на морі тощо). При цьому при призначенні штрафу або конфіскації майна особа позбавляється наявних у неї грошей (а при конфіскації – ще й іншого майна) [16, с. 59–60].

Ба більше привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем відноситься до корупційних кримінальних правопорушень, а тому несе підвищену небезпеку як для суспільства в цілому, так і для держави, зокрема. Тому, особа за вчинення корупційного кримінального правопорушення повинна бути позбавлена права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, завдяки чому вона мали змогу вчинити кримінальне правопорушення хоча б певний час.

Щодо неможливості боротьби із заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем за допомогою інших засобів відзначимо наступне.

На думку О.О. Пащенко така обставина соціальної обумовленості, як «наявність можливості боротьби з діянням кримінально-правовими засобами», утворюється двома парними категоріями: можливістю боротьби за допомогою кримінально-правових засобів і неможливістю боротьби за допомогою інших, що впли-

ває з терміну «наявність можливості». Автор наголошується, що можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів – це власне можливість виявлення, розслідування і доказування відповідних діянь, а не «ціна» здійснення такої можливості. Тут йдеться лише про те, чи взагалі можна чи ні це зробити на сучасному рівні розвитку науки і техніки [17, с. 5].

Разом із тим, аксіоматичним є твердження, що у розвитку суспільстві де вищою соціальною цінністю є людина, заходи кримінально-правової репресії повинні бути останнім важелем впливу регулювання суспільних відносин.

Відповідно до ст. 17 (Розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою) Конвенції ООН «Проти корупції» від 31.10.2003 кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами умисного вчинення розкрадання, неправомірного привласнення або іншого нецільового використання державною посадовою особою з метою одержання вигоди для самої себе або іншої фізичної чи юридичної особи будь-якого майна, державних або приватних коштів, або цінних паперів, чи будь-якого цінного предмета, що знаходиться у відання цієї державної посадової особи на підставі її службового становища [18].

Більше того, наявність ознак корупції у вчиненому суспільно небезпечному діянні, автоматично робить кримінального правопорушення корупційним, та виключає можливість передбачити інші види відповідальності.

Розглядаючи наступну обставину соціальної обумовленості кримінально-правової норми, як визначеність та єдність термінології можемо відзначити наступне. З прийняттям Закону України «Про антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII та Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII законодавцем було визначено та сформовано єдність термінології, яка, зокрема, стосується питання корупції, що в подальшому вплинуло і на текст КК України. Проте текст ст. 191 КК України не піддавався правкам, у зв'язку з цими змінами в законодавстві. Лише в подальшому у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 № 2617-VIII та Закону України «Про внесення змін до Кримінального

кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX було внесено декілька змін до тексту ст. 191 КК України. Однак, вони не стосувалися визначеності та сутності термінологічного навантаження досліджуваної статті.

Таким чином, за результатом дослідження можна зробити висновок, що криміналізація привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем є соціально обумовленою, адже вона відповідає основним обставинам соціальної обумовленості кримінально-правових норм.

Доведено, що є необхідність виокремлення привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем у самостійний склад кримінального правопорушення, що зумовлено наявністю таких підстав: 1) значний ступінь суспільної небезпеки цього діяння через мету службової особи отримати неправомірну вигоду; 2) стала динаміка цих діянь; 3) необхідність кримінально-правового забезпечення охорони людини, суспільства та держави від корупції; 4) наявність причин та умов вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

Перспективним напрямком подальшої наукової розробки є дослідження ґенези кримінально-правових норм про відповідальність за привласнення, розтрату або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Список використаної літератури:

1. Сироватка С.С. Окремі аспекти соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 4. 2020. С. 197–203.
2. Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2000. 288 с.
3. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
4. Словник української мови: в 11 тт. Том 3 / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 744 с.

5. Словник української мови: в 11 тт. Том 5 / за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1974. 840 с.
6. Кривопускова К.Л. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм про публічні заклики до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 4. 2022. С. 298–303.
7. Пашенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: проблеми міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9–10 жовт. 2014 р.) / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С. 150–154.*
8. Балабанова Д.О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*. № 47. 2009. С. 145–148.
9. Пашенко О.О. Обставини, що визначають соціальну обумовленість охоронних кримінально-правових норм (законів про кримінальну відповідальність). *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. С. 210–213.*
10. Anisimov D. Social condition of criminal liability for the illegal influence on the results of official sports competitions. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6. V. 2. P. 8–14. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5763> (дата звернення: 12.12.2022).
11. Шаблюстий В.В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві України в епоху постмодерну. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 112–124.
12. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.12.2022).
13. Дзюба Ю.П. Суспільна небезпечність злочинів та соціальна обумовленість кримінально-правової заборони. *Форум права*. 2014. № 4. С. 130 – 134.
14. Савченко А.В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 168 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. Лошицького М.В. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2019. 864 с.
16. Пашенко О.О. Співрозмірність позитивних і негативних наслідків кримінально-правової заборони. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 35. С. 59–63.
17. Пашенко О.О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: дис. на здобут. наук. ступ. док. юрид. наук за спец. 12.00.08. Харків, 2019. 449 с.
18. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенція від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#top (дата звернення: 16.12.2021).

Petrov V. I. Social conditioning of criminal responsibility for the appropriation, waste or possession of others' property through abuse by an official person of his office position

In the article, the author conducted a study with the aim of establishing the social conditioning of criminal liability for appropriation, embezzlement, or possession of someone else's property by abusing an official's official position.

The author conducted a study of the main concepts related to the understanding of the social conditioning of criminal law norms and the identification of mandatory circumstances, the establishment of which determines the expediency of the introduction of prohibition norms of the criminal legislation of Ukraine. The author also proposed his own list of mandatory circumstances of social conditioning of criminal responsibility for misappropriation, embezzlement or appropriation of other people's property by abuse of official position.

Based on the results of the research, the author concluded that the criminalization of misappropriation, embezzlement or possession of someone else's property by abusing an official's official position is socially determined, because it corresponds to the main circumstances of the social conditioning of criminal law norms.

It has been proven that there is a need to separate the appropriation, embezzlement or taking over of someone else's property by an official by abusing his official position as an independent criminal offense due to the presence of the following grounds: 1) a significant degree of social danger of this act due to the purpose of the official to obtain an unlawful benefit; 2) the current dynamics of these actions; 3) the need for criminal law protection of people, society and the state against corruption; 4) presence of reasons and conditions for committing a criminal offense provided for in Part 2 of Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine, which cannot be eliminated without applying criminal liability.

Key words: social conditioning, appropriation, embezzlement, possession, official position, official.